

TANULMÁNYOK

A NEVELÉS ÉS AZ OKTATÁS KÉRDÉSEIRŐL

AZ ELEMI NÉPISKOLAI TANTERV FEJLŐDÉSE 1868—1905-ig

Írta: BERECKZI SÁNDOR

Tanulmányom az elemi népiskolai tanterv 1868 és 1905 közötti időszakában történő fejlődésének néhány kérdésével foglalkozik és részlet a magyar tanterv fejlődését tárgyaló készülő munkából. Jelen tanulmányomban az adott időszakon belül részletkérdésekkel nem foglalkozom, csupán azokat a jelentősebb mozzanatokat emelem ki és tárgyalom, amelyek ebben az időszakban a tanterv fejlődésének főbb állomásait jelentették. Ezek a kérdések a tanterv egészére vonatkoznak, természetes tehát, hogy az egyes tárgyak tantervi problémáira csak ott térek ki, ahol ezt az általános kérdések szükségessé teszik. Annak ellenére, hogy az egyes iskolatípusok tantervének kapcsolatára való rámutatás elengedhetetlenül szükséges lenne, a téma szűkebb körű megfogalmazása miatt erre is csak ott térek ki, ahol ez feltétlenül szükséges. Elsősorban a tanítóképző és az elemi népiskola tantervének kapcsolatára mutatok rá ott, ahol ez az elemi népiskolában folyó munka érdekében fel-fel merül. Nem tárgyalom az elemi népiskolával összefüggésben levő ismétlő iskolák tantervét sem, tekintve, hogy ez nagyjából megegyezett a mindennapi iskola tantervével, illetve később gazdasági irányú ismétlő iskolává alakítottatott át. Tanulmányom céljaul nem annyira az egyes tantervek tartalmi elemzését tűztem ki, mint inkább az egyes tantervek megvalósítása körül kialakult problémákat igyekszem rendezni és ennek keretében rámutatni a tanterv fejlődési sajátosságaira. Szükséges megjegyezni, hogy az elemi népiskolai tanterv megjelölése kizárja a felsőbb népiskola tantervének tárgyalását, így a továbbiakban elegendő lesz a népiskolai tanterv fogalmának használata.

A megjelölt időszakon belül a következő népiskolai tantervek jelentek meg: az 1868. évi XXXVIII. tc. alapján készült 1869-es tanterv, az 1877-es tanterv, az 1879-ben megjelent tanterv a nem magyar ajkú népiskolák számára és az 1905-ben megjelent tanterv. A felsorolt tantervek figyelembevételével készítették el tantervüket a felekezetek is. Meg kell említeni a fővárosi elemi iskolák részére készített tervezetet 1884-ben és 1896-ban, valamint az 1900-ban elkészített tanterv-tervezetet az osztott népiskolák számára. Figyelemre méltó az 1890-ben kezdődő és több éven át folyó tantervi vita, amely megelőzi az 1905-ös tanterv kiadását.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. a népiskolai közoktatás tárgyában megjelöli azokat a tantárgyakat, amelyeket a népiskolában tanítani kell. Hogy erre a központi pontos megjelölésre mennyire szükség volt, mutatja a Néptaní-

tók Lapja 1868. évfolyamának néhány cikke is. A 191. oldalon leírást olvashatunk a mezőföldi református egyházmegye tanügyi állapotáról. Ebben többek között a következőket olvashatjuk: a református egyházmegye kormánytanácsán belül tanügyi bizottmány alakult 1863-ban. A bizottmány 1855-ben tantervet készített, melyet egyházmegyei gyűlés elé nyújtottak be. A gyűlés a tantervet elfogadta és az egyházmegye minden tanítójára kötelezővé tette a következő utasításokkal: »1. Ezen megállapított tanrendszer a folyó évi tavaszon már életbeléptessék. 2. Hogy az itt egész évekre kiszabott tantárgyakat a tanító urak saját belátásuk szerint fél-évekre beosztva úgy tanítsák el, hogy év végével a kiszabottak teljesen eltanítva s befejezve legyenek.« Majd megjelöli a népiskola feladatát, célját és osztályonként ismerteti a négy osztály tárgyait és témaköreit. A IV. osztály tárgyai pl. a következők voltak: vallás, természettan, magyarok története, földrajz, számtan, mezei gazdaság, írás és olvasás, magyar nyelvtan és illemszabályok.

A 276. oldalon az egyik elemi főtanító számol be arról, hogy miután a tanulókat osztályokba sorolta, szem előtt tartva a városi főelemi tanodákban tanítani szokott tárgyakát, a »következő tantervet készítettem.« A továbbiakban részletezi az egyes osztályok tárgyait.

A 289. oldalon »A népiskolai tananyagról« c. cikk szerzője visszatekint 1845-ig és vizsgálódás tárgyául veszi a népiskola tananyagának változását. Megállapítja, hogy mivel sem az 1845-ös kormányrendelet, sem az 1848-as törvényjavaslat nem lépett általános érvényre, később az ausztriai népiskolai szabályok hozattak be. Ezek megkülönböztették az egyszerű elemi és főelemi iskolákat. Az előbbiek tantárgyai voltak: vallás, olvasás és írás, számolás, írásgyakorlatok és ének. A reáliák nem képeztek külön tantárgyakat, hanem olvasókönyvekben olvasmányok formájában foglalkoztak velük. Majd megállapítja: »Elemi iskoláink felekezetiiek lévén, az érzett hiányokat koronként az egyes felekezetek törekedtek pótolni, minek következtében nálunk különféle elemi iskolai tanrendek keletkeztek és vannak most is érvényben.« A későbbiek folyamán rámutat arra, hogy az olvasás, írás, számolás olyan tárgyak a népiskolában, amelyekkel kezdődik az oktatás, azonban a népiskolában más tantárgyakat is tanítani kell. Így javasolja, hogy tanítani kell a valláson, olvasáson és számoláson kívül a földrajz-történeti, a természeti tárgyakat és ezen kívül a helyi viszonyoknak megfelelően a mezei gazdaság némi elemeit. A tárgyak felsorolását azonban kevésnek érzi és hozzáteszi, hogy igen sok tanterv csak azt határozza meg egyszerűen, hogy milyen tárgyakat kell a népiskolában tanítani, de arról hallgat, hogy mi ezek tanításának célja, mennyit kell az egyes tantárgyakból tanítani, mely részekre kell a legnagyobb gondot helyezni. A következőkben rámutat azután azokra a követelményekre, amelyeket a tanterv készítésénél figyelembe kell venni. Így szerinte meg kell határozni az előadandó tárgyakat névszerint, meg kell szabatosan jelölni az egyes tanulmányokból mennyit és mely részeket kell feldolgozni. Igen célszerű, ha meghatározzák, hogy egyes tantárgyra hány órát kell szánni, valamint azt, hogy bizonyos időszak alatt az egyes osztályokban mennyit kell az anyagból elvégezni. Végül szükségesnek látja, hogy a tantárgyak kezelésének alapelveire nézve is némi utasítások adassanak. A cikk végén még egyszer felsorolja az általa tanításra javasolt tárgyakat: a vallás, olvasás, írás, számolás

mellett a természettudományi és történeti ismeretek, vegyék fel az ének és torna mellett a mértant és rajzolást is. A természettudományokkal kapcsolatban tanítsák a mezői gazdasági ismereteket és a történetiekkel az alkotmány lényeges elveit. A tárgyak felsorolásánál nehezebb dolognak tartja annak megjelölését, hogy az egyes tárgyak milyen terjedelemben taníttassanak.

Ezek a szemelvények is igazolják, hogy szükség volt az egységes tanterv létrehozására. Ennek az egységes tantervnek alapját vetette meg az 1868. évi népoktatási törvény, amely felsorolja azokat a tárgyakat, amelyeknek tanítása minden iskolában a törvény szerint kötelező volt. A népoktatási törvény a következő tárgyakat sorolja fel: hit- és erkölctan, írás és olvasás, fejbeli és jegyekkel számolás és a hazai mértékek és pénznemek ismerete, nyelvtan, beszéd- és értelemgyakorlatok, hazai földleírás és történet, némi általános földleírás és történet, természettan és természetrajz elemei különös tekintettel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak, gyakorlati útmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből, a polgári jogok és köteleességek tanítása, ének, testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra. Ennek alapján készítik el és rendelik el az 1869-es tantervet, melynek tárgyai a következők voltak: hit- és erkölctan, beszéd- és értelemgyakorlatok, olvasás és írás, anyanyelvtan, szám- és mértan, földrajz, történelem és polgári jogok, természetrajz, természettan, éneklés, testgyakorlás, gazdasági és kertészeti gyakorlatok. A tanterv a főfeladatot az olvasásra, írásra, számolásra helyezi. Leányiskolákban a mértan, testgyakorlás és polgári jogok és köteleességek helyett a női kézimunka tanítását jelöli meg. A tanterv közli a tantárgyak osztályok szerinti felosztását és terjedelmét és megadja az egy, két, három, négy, öt és hat tanítós iskolák óratervét is.

Az 1868. évi törvénnyel és az 1869-ben megjelent tantervvel azonban csak a kezdet kezdetén volt a tanterv elméleti és gyakorlati kérdése. Az 1869-es tanterv gyakorlati végrehajtása során kerültek felszínre egyrészt az egyes tárgyak tanítási anyagának kiszemelésére vonatkozó törekvések, másrészt a tantervvel szemben támasztott elvi követelmények is. Amíg a gyakorlati oktatómunka terén a tanterv által megjelölt feladatok megvalósítása volt a feladat, addig a különböző pedagógiai folyóiratokban, könyvekben megjelent tanulmányok egyre gyakrabban foglalkoznak a tanterv általános elvi kérdéseivel. A Néptanítók Lapja 1870-ben cikket közöl »A tananyag és tanmódról, mint a népiskola feladatának megoldására szolgáló eszközökről« címen. A szerző kifejti, hogy amikor a tanítás felől érdeklődünk, két kérdést kell tisztázni: mit és mint kell tanítani. Tisztázni kell, hogy miért éppen az elfogadott tantárgyak képezik a népiskola tananyagát? A kérdésre a következő választ adja: »Az életben minden ember összeköttetésben áll a természet, az emberiség és Istennel és így életcélja elérésére mind e három irányban bizonyos ismeretekre van szüksége. Ebből származik a népiskolai tanítás három fő tantárgya: a világ-, ember- és istentan.« Ebből vezeti le azután a reál, művészeti és ideális tárgyakat. 1871-ben jelenik meg GARAMSZEGHY LUBRICH ÁGOST »Neveléstudomány« c. munkája, amelyben részletesen taglalja a tanterv elvi és gyakorlati kérdéseit. Az elméleti részben a következő kérdésekkel foglalkozik: a tanterv szükségessége és megállapításának módja, a tananyag megválasztása, a tananyag terjedelme, a tanfolyamok, vagyis a

tananyagnak osztályok szerinti beosztása, a tanfokokozatok, a leckerend és a tanmenet. Részletesen elemzi az elemi iskola tantárgyait, a négyosztályú és a négy osztálynál kevesebb elemi iskola tantárgyainak beosztását. Részletesen foglalkozik — főleg Ziller elveire való hivatkozással — a tananyag terjedelmével, megválasztásával, osztályok szerinti beosztásával stb. 1874-ben Kármán Mór közöl cikket a Magyar Tanügy c. folyóiratban »A tantervek elméletéhez« címen. Ebben a túlterheléssel, valamint a tantárgyak csoportosításának kérdésével foglalkozik. 1878-ban a Néptanítók Lapjában »Eszmecsere e kérdés fölött, a népiskolai tanításnak végcélja-e a tudományos rendszer vagy nem?« címen jelenik meg tanulmány. A szerzők nemcsak arra mutatnak rá, hogy a népiskola végcélját csak a tudományos rendszer felé törekedve érheti el, hanem annak szükségességét is hangsúlyozzák, hogy fontos meghatározni az osztatlan népiskolában tanított tárgyak minimumát is és megjelölni azokat a módszereket, amelyek mellett ez a minimum a legkedvezőtlenebb körülmények között is megvalósítható.

Az 1869-es tanterv gyakorlati megvalósítása során az évek haladásával egyre több probléma merül fel. Az 1874-ben megtartott II. egyetemes tanítógyűlés is foglalkozik a tanterv kérdésével és határozatot fogadnak el részletes tanterv elkészítésére. A tananyag csoportosítására bizottságot neveznek ki, amelynek feladata volt általános és részletes óratervet kidolgozni és ezt a legközelebbi tanítógyűlésre benyújtani.

A tanterv általános kérdései mellett egyre nagyobb figyelmet fordítanak az egyes tárgyak tanításának kérdéseire is. A pedagógiai folyóiratokban egyre több módszertani cikk jelenik meg.

1877-ben a minisztérium a népiskolák számára új tantervet ad ki, amelyben lényegesebb változás az 1869-es tantervhez képest csupán annyi, hogy mint új tantárgyat, a rajzot veszi fel. A többi tantárgy megegyezik a korábbi tantervvel. Érdekes azonban az indokolás, amiért az új tanterv kiadására szükség volt. A vallás és közoktatásügyi minisztérium valamennyi tanfelügyelőséghez kiadott rendeletében rámutat arra, hogy az 1868. évi XXXVIII. tc. értelmében a polgári iskolák és középtanodák közötti kapcsolat érdekében a polgári iskolában a latin nyelv kivételével ugyanazon tárgyak taníttatnak kicsit bővebben, mint a középtanodák négy alsó osztályában. Mivel a középtanodák új tantervei már nagyon eltérnek a régi tantervtől, szükséges a polgári iskolák tantervének átalakítása is. Ez magával hozta a népiskola tantervének átalakítását is, mivel a népoktatási intézetek között szerves kapcsolatnak kell lenni. Ez a rendelet a tanterv végrehajtásának fontos kérdésére is rámutat akkor, amikor feltárja az egyházmegyei hatóságok állásfoglalását a tantervhez. Kiemeli a rendelet: »Tapasztalván, hogy az elemi népiskolák rendszerét és tantervét, a törvény és annak alapján kiadott miniszteri rendeletek ellenére még mindeddig a főtisztelendő egyházmegyei hatóság vezetése alatt álló egyházközségek nem hajtották végre, sőt még most is taláztatnak oly iskolák, melyekben a törvény világos követelése ellenére négy osztályú illetőleg tanfolyamú iskolákat tartanak s a törvényben hat osztályú mindennapi elemi iskola számára kiszabott tantárgyakat négy év alatt akarják az elemi iskolai tanítókra erőszakolni: tisztelettel felhívom a főtisztelendő egyházmegyei hatóságot, hogy a hatósága alatt álló mindennemű elemi és polgári iskolában a népoktatási törvényen alapuló rendeleteimet

a legnagyobb szigorral hajtsa végre.« Aláhúzza a rendelet, hogy a nép-
oktatási törvényben megjelölt mindennapi és ismétlő iskolát mindenütt
állítsák fel, a mindennapi iskolába járó gyermekkel az új (1877-es) tanterv
hat évre megjelölt anyagát hat év alatt tanítsák meg. A rendelet felhívja
a figyelmet arra, hogy a népiskolában a tanítás fősúlyát az anyanyelvi
oktatásra kell helyezni, különösen a beszéd és értelemgyakorlatokra, az
olvasmányok értelmi taglalására. A nyelvtan mélyére nem szabad hatolni,
inkább a helyesírás tanítására kell törekedni. A rendelet útmutatást ad
a földrajz és természetrajz tanítására is, amennyiben ezeknél a tantár-
gyaknál a szemléleti oktatást kell követni és kerülni kell az elszaporodott
rossz kézikönyvek betanítását. Külön foglalkozik a rendelet a magyar
nyelv tanításával a nem magyar nyelvű iskolákban, melyeknek tanulóinak
a magyar nyelv elsajátítása kívánatos, ha pedig középtanodába vagy
polgári iskolába akarnak lépni, elengedhetetlenül szükséges. A rendelet
ezzel a kitételével előfutárául szolgál az 1879-ben megjelent nem ma-
gyar ajkú népiskolák számára kiadott tantervnek. Ennek tárgyai — a ma-
gyar nyelv kivételével — megegyeznek az 1877-es tantervvel. A tanterv
az 1879. XVIII. tc. alapján készült, amelynek értelmében a magyar nyelv
tanítása és megtanulása minden tanító és tanuló kötelessége lett.

Az 1877-es tanterv megjelenése nem szüntette meg az eddig is fenn-
álló problémákat. Ezt bizonyítja az 1880-ban kiadott miniszteri rendelet a
tanfelügyelőkhöz a népiskolai oktatás rendezése és fejlesztése tárgyában.
A rendelet azért volt szükséges, mert — mint a rendelet mondja — a
tanítók nincsenek tisztában azzal, hogy tanításuk közép- és súlypontjává
melyik tárgyat tegyék. A tanítók arra törekednek, hogy a gyermekek a
tananyagból minél többet, jöllehet megemészthetetlenül, gondolkodás
nélkül sajátítsanak el. A rendelet a népiskola feladatát abban jelöli meg,
hogy a nép gyermekeit felvilágosítsa a kijelölt tantárgyak mindegyikének
kevése, de jól megválogatott és tervszerűleg elrendezett anyaga által. En-
nek a célnak megvalósítása, valamint a tapasztalt hibák megszüntetése
érdekében jelöli meg a népiskolai oktatás közép és súlypontját. A leg-
nagyobb gondot az értelmes és folyékony olvasásra, a gondolatoknak
írásban való helyes kifejezésére és a számvetésben való biztosság meg-
szerzésére kell fordítani. Az olvasásnak, írásnak és számolásnak kell ural-
kodni a népiskolai oktatás egész hat, illetve az ismétlő iskolával együtt
kilenc év folyamán. A tantervben megjelölt tárgyakat is ezen tárgyak
keretén belül kell feldolgozni és ügyes tanító majdnem észrevétlenül ol-
vastatás közben és az azt kísérő magyarázással átadhatja az ismereteket.
A tanító a tárgyak tanítása közben is az olvasás, írás, fogalmazás és nyelv-
tan gyakorlásával foglalkozik. Megjegyzi a rendelet, hogy ezek mellett a
számvetés tanítása önálló vezetést és gyakorlatot igényel. A tantárgyak
tanítása mellett fontosnak tartja a rendelet, hogy a népiskolai oktatás
a munkaoktatással egészítsék ki. Ezért kívánja az iskolai kertek léte-
sítését ott, ahol még ilyenek nem volnának és ezekben a fiúk méhészet-
tel és ahol lehet, selyemhernyótenyésztéssel, a leányok pedig konyhaker-
tészettel foglalkozzanak. Összel és télen pedig a házi ipar némely ágában
gyakoroltassanak. A rendelet hangsúlyozza, hogy a vázolt teendők csak
úgy hajthatók végre, ha a népoktatási törvényben lefektetett 8, illetve
városon 9 hónap tanítási időt a lehetőség szerint 10 hónapra terjesztik ki.

A tantervbe az évek során újabb és újabb tárgyak felvétele került.

1880-ban a selyemtenyésztés tanítását rendelték el. Ezt azzal az indoklással veszik fel a tárgyak közé, hogy a népoktatásnak nem elegendő az értelmi és erkölcsi nevelés megvalósítása, hanem arra kell törekedni, hogy a tanítás által nyújtott ismereteket az életszükségletek megszerzésére alkalmazzák és így a megélhetés módja gyakorlatilag is taníttatik. Különösen a természetrajz és természettan ismereteinek alkalmazását szorgalmazza a mezei gazdaságban, kertészetben, iparban. 1882-ben a kézimunka tanítását rendeli el a miniszteri rendelet. A tanítás céljául a következőket jelöli meg: 1. a munkakedv fokozása, 2. a kéznek ügyessé tétele, 3. az ízlés nevelése, 4. az ipar iránti hajlam felébresztése és ápolása, 5. a gyakorlati életre való felkészítés. A tanítás anyagának megjelölésül olyan kézimunkákat javasol, amelyek elsajátítása a megélhetésre készítik elő a növendékeket. 1885-ben a mezei gazdaság és kertészet tanítását vezetik be a népiskolába, 1891-ben pedig a méhészetet. A később felvett tárgyak közé tartozik az egészségtan is. Ennek kötelező oktatását elsősorban az 1876-ban megjelent, a közegészségügyről szóló törvény rendeli el azzal, hogy az elsősegélynyújtás és általában az egészségügy szempontjából fő figyelmet érdemlő szabályok tanítandók a népiskolában. A vallás és közoktatásügyi minisztérium az egészségtan tanítását 1885-ben rendelte el. Az egészségtant nem mint külön tantárgyat tanították, hanem a beszéd és értelemgyakorlatok és olvasmányok, a felső osztályokban pedig a természettudományi tárgyak körében.

A népiskola tantervének tantárgyi bővülése mellett a gyakorlati megvalósítás során elvi kérdések is felmerülnek. Ezek az elvi kérdések két nagy csoportba foglalhatók össze: egyrészről a túlterhelés kérdése merül fel, másrészről az arra való törekvés, hogy az osztott és osztatlan népiskola tananyaga között pontosan jelöltessék meg a határ. A fejlődés folyamán ez utóbbi kérdés kerül előtérbe, és az első kérdés is ebbe a kérdésbe torkollik. A túlterhelés kérdését veti fel többek között a Néptanítók Lapjában 1878-ban közölt tanulmány is »A gazdálkodás elve alkalmazva az oktatásra« címmel. A cikk szerzője rámutat arra, hogy a népiskola felé általános a panasz, hogy az ott folyó oktatás aránylag gyümölcsstelen az életre. A szülők és tanítók szerint a gyermekek túl vannak terhelve. A kérdés azzal nem oldható meg, hogy a tantervből tárgyakat hagynak ki, hiszen melyik tárgy felesleges a népiskolában? Inkább azzal kell számítani, hogy a rohamos fejlődés szaporítani fogja a kötelezett tárgyak számát. A túlterhelés forrását abban látja, hogy sokat adnak az iskolák készen a tanulóknak és keveset dolgoztatnak fel velük, az otthoni nevelés nem segít az iskolának, az iskolák túlnépesek. A tanítók nem tudják kiválasztani a tananyagból a leglényegesebbet és tanítványaik felfogó képességét használják a tananyag mértékéül. A túlterhelés megoldásának kérdését nem a tananyag csökkentésétől, hanem a módszer megjavításától várja. A túlterhelés kérdésével foglalkozik az 1885-ben kiadott miniszteri rendelet is »Érinti-e a túlterhelés vádja a mi népiskoláinkat, s ha igen, mily mértékben érinti s miképp kell az esetleges túlterhelésnek elejét venni?« címmel. A rendelet megállapítja: »Tekintve azt, hogy a népoktatási törvényen alapuló miniszteri tanterv oly ideális mű, amelynek lelkiismeretes keresztülvitele elméleti szempontból szükséges ugyan, de relatív szempontból nem mindig lehetséges, azért a túlterhelés vádja is csak viszonylagosan illelheti a népiskolát.« Azután rá-

mutat arra, hogy a túlterhelés főleg az egy és két tanerős iskoláknál jelentkezik, mivel ott a tanterv ugyanazt az anyagot jelöli meg, mint az osztott iskoláknál. A túlterhelés ott jelentkezik, ahol többet tanítanak, mint az előírt tananyag, ahol az órarendet nem megfelelően állapítják meg, ahol rossz tankönyveket használnak, ahol a szorgalmi idő kevesebb, mint amennyit a törvény megállapít, ahol a tanítványok túl sok házi feladatot kapnak, ahol a tanító nem csoportosítja kellően a tananyagot. A túlterhelés okainak felsorolása után elemzi a hibák megszüntetésének módját is. Ezek között említi azt is, hogy az esetleg módosított tanterv pontos megtartása meg fogja szüntetni a túlterhelést is. Ezen kívül fontosnak tartja a tantárgyak megfelelő csoportosítását is.

Ugyancsak 1885-ben jelenik meg a miniszterium rendelete »A tanítási anyag megkülönböztetésére szolgáló elvek az osztott és osztatlan elemi iskolában« címen. Ebben a rendeletben megjelölik azt, hogy az 1 és 2 tanerős iskolában mely tantárgyak tanítandók külön és melyeket kapcsolni más tantárgyakhoz. Az 1 tanerős iskolában pl. a következő tantárgyakat kell külön tanítani: a valláserkölcstant, beszéd-értelemgyakorlatot, írás-olvasást, a számtant, az éneket, a testgyakorlást, a kézimunkát. Kapcsolatosan kell tanítani a mértant, és rajzot a számtannal. A nyelvtant, szépírást, és a reáliákat az olvasókönyvek segítségével kell tanítani.

A tantárgyak csoportosításának nagy szerepet szánnak a tanterv tárgyait tanításakor. Gyakorlati szempontból erre a csoportosításra főleg a túlterhelés elkerülése végett volt szükség, ugyanakkor azonban a csoportosításnak elvi indoklásával is találkozunk. Több elméleti cikk foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy melyik legyen az a tantárgy, amelyiket középpontba lehet állítani és a többi tantárgy e köré csoportosítható? A tanterv körüli elvi viták főleg herbarti szellemben zajlanak le. Az egyik tanulmányban pl. ezt olvashatjuk: »Mi Herbarték szerint a legalkalmasabb anyag a concentrációra? Melyik az az anyag, amely a szerzett fogalmi köröket továbbfűzi, amely természetesen és szervesen összefűzi a különböző ismeretágakat? Melyik tehát ez az anyag? Herbarték erre azt felelik: a jól megválogatott gyermeki elbeszélésekhez fűzhető legsikeresebben az összes elemi oktatás.« A tantárgyi csoportosításra több tárgyat találnak alkalmasnak, így pl. a kézimunkát is.

A népiskolai tantervvel kapcsolatban merül fel az a követelés is, hogy a tanítóképzők tantervének elkészítésénél vegyék figyelembe a népiskola igényeit is és a tanítókat úgy képezzék, hogy a népiskolai tárgyak tanítására képesek legyenek. Leggyakrabban felmerülő kérdéssel azonban a túlterhelés kérdésével találkozunk. Van-e szükség mindarra, aminek tanítását a népiskolától kívánják? Nem lehetne-e az egyes tárgyakat pontosabban körvonalazni, hiszen ahány iskola, annyiféleképpen járnak el az anyag kiválasztásában és megjelölésében.

A túlterhelés kérdésének egyik gyakorlati megoldási kísérletének tekinthető a fővárosi elemi iskolák számára készített tanterv-javaslat 1884-ben és 1896-ban. Amíg azonban az 1884-ben készített tantervjavaslat legfontosabb intézkedése az anyagnak az egyes osztályokban való helyesebb és célszerűbb megválasztása volt a túlterhelés elkerülése végett, addig az 1896-ban készített tervezet abból a célból készült, hogy a fővárosi elemi iskolák tanulói számára megkönnyítsék a magasabb iskolákban való továbbtanulást.

A tantervvvel kapcsolatban felmerült túlterhelés utóbb azt a kérdést veti fel, hogy egységes vagy külön tanterv szükséges-e az osztott és osztatlan iskolák számára? A kérdés határozott formában merül már fel az 1890-ben megtartott IV. egyetemes tanítógyűlésen is és »A népiskolai tanterv módosítása, tekintettel az osztott és osztatlan népiskolákra« címen vitatják meg. Az 1896. évben nagy, országos méretekben indul meg a vita arról, hogy külön vagy egységes tanterv kell-e az osztott és osztatlan iskolák számára.

A kérdés nagy vitát vált ki és széles méreteket ölt. Jellemzője ennek a tanterv vitának az, hogy a megoldandó didaktikai kérdésen túlmenően gazdasági, iskola-politikai kérdéseket is felvet. Ha figyelemmel kísérjük ezt a vitát, hű képet kapunk az uralkodó iskolai állapotokról, különösen az osztatlan iskolákat illetően. A vitában résztvevők minden túlzás nélkül leírják azokat a rendkívül nehéz viszonyokat, amelyekkel az osztatlan iskola nevelőjének meg kell küzdeni és amelyek tulajdonképpen akadályozzák a tanterv maradéktalan végrehajtását. Leírják a tanító nehéz anyagi helyzetét. Többen hangsúlyozzák, hogy a tanterv revíziója előtt a tanító, az iskola helyzetén javítsanak először. A tantervvvel kapcsolatos vita során sokan mutatnak rá arra, hogy nem a tanterv jóságában rejlik annak megvalósíthatósága, hanem az iskolai viszonyokban és ezért előbb az iskolákat reformálják meg, vagyis az osztatlan iskolákat alakítsák át osztottakká és azután javítsanak a tanterven. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy sokan a két tanterős iskolát is osztottaknak tekintették és a második tanító beállításával megoldottnak látják a helyzetet. Többen azonban ennek az egy tanítónak az alkalmazását is megvalósíthatatlannak, illúziónak látják. Mindkét tábor különböző indokokkal védi álláspontját. Abban azonban megegyeznek, hogy elismerik a tanterv revíziójának szükségességét. Abban is megegyeznek, hogy legtöbben a népiskola céljából indulnak ki, azonban mivel erre a kérdésre különböző feleletet adnak, különböző lesz az ebből a célból levont következtetésük is.

Mivel indokolják álláspontjukat azok, akik a külön tanterv mellett foglalnak állást? Elsősorban azzal, hogy másban látják az osztott és másban az osztatlan iskolák, pontosabban a városi és falusi iskolák célját. A városi, osztott iskola célja és feladata a középiskolákba való előkészítés, a falusi, osztatlan iskola célja pedig az, hogy tanulóit közvetlenül az életre készítse elő. Ezek számára tehát olyan ismeretanyag szükséges, ami előkészíti őket a gyakorlati életre és így életfoglalkozásukhoz szükséges ismereteket kapnak. Másik érvük az, hogy eltérőek a két iskola körülményei. Mivel az osztatlan iskolák lényegesen rosszabb körülmények között dolgoznak, mint az osztottak, ezért a tantervet sem tudják végrehajtani. A különböző viszonyoknak megfelelően másnak kell lenni a tantervnek is. Az osztott iskolákba járó gyermekek jobb körülmények között nőnek fel, nagyobb intelligenciával rendelkeznek, mint a falusi gyerekek és ezt az előnyt az osztatlan iskolák nem tudják pótolni. Az osztatlan iskola viszonyait figyelembe kell venni, mert ellenkező esetben az egységes tanterv csak papíron lesz meg. Az osztatlan népiskola egy tanítója legnagyobb igyekezet mellett sem tud annyi munkát olyan eredménnyel végezni, mint az osztott iskola hat tanítója. Fő érvük volt az is, hogy jobb a kétféleség, mint a sokféleség. Ez alatt azt értették, hogyha egységes tanterv lenne, a különböző viszonyok között dolgozó tanítók

mindegyike azt választaná ki az anyagból, amit meg tud tanítani és ezzel az egységes tanterv nem vezetne egységes végrehajtáshoz. Így az anyag kiválasztását nem lehet a tanítókra bízni, helyesebb, ha ezt a kiválogatást központilag végzik el és ezzel biztosítják, hogy az osztott iskolákban is és az osztatlan iskolákban is egységes lesz a tanítás anyaga. Arra valamennyi külön tantervet kívánó rámutat, hogy tárgyat elhagyni a jelenlegi tantervből nem lehet, csupán arról lehet szó, hogy az egyes tárgyakból el kell hagyni az osztatlan iskolában azokat az anyagrészeket, amelyek a falusi gyerekek számára élethivatásukból eredően feleslegesek.

Mivel indokolják álláspontjukat az egységes tantervet kívánók? Az egységes tanterv szükségességét ők is a népiskola céljával és feladatával indokolják. Szerintük a népiskola célja: egységes és általános műveltség adása és falun és városon biztosítani kell ezt az egységes műveltséget. Nem szabad különbséget tenni műveltség dolgában a nép között, mert mindenkinek joga és érdeke az általános műveltségből részesülni. Mivel az osztott és osztatlan iskola célja azonos, azonosnak kell lenni a tantervnek is. Azért harcolnak a külön tanterv ellen, mert ez szerintük az osztatlan népiskola nívójának csökkenését jelentené. Az osztott iskola jobb, az osztatlan iskola rosszabb eredményt érne el, mert más-más tantervvel dolgoznának. A külön tanterv visszafejlődést jelentene, a társadalmi haladás pedig azt követeli, hogy emeljük, ne pedig csökkentsük a műveltségi színvonalat. Erre annál inkább szükség van, mert a 16 700 iskola közül 12 877 iskola osztatlan, tehát az alacsonyabb műveltségi színvonal a nép nagyobb tömegét érintené. A külön tanterv az osztatlan népiskola tanítójának tekintélyét is csökkentené. Ez igazságtalanság lenne, mert az osztatlan népiskola tanítói nehezebb körülmények között dolgoznak ugyan, de érnek el olyan jó eredményeket, mint az osztott iskolák tanítói. Nem igaz az sem, hogy a falusi gyerekek értelmi színvonala alacsonyabb, mint a városi gyerekéké, tehát ez nem lehet alap a tanterv különbözőségére. Azzal is érvelnek, hogy az iskolák viszonyai nem lehetnek irányadók a tanterv elkészítésénél, mert ha ezeket figyelembe vesszük, nagyon sokféle tantervet kellene készíteni, hiszen az egyes iskolák viszonyai nagyon eltérőek egymástól. Az egységes tanterv hívei — kétségtelenül túlzóan — mint pozitívumot emelik ki az osztatlan iskolák rossz viszonyait is. Így az osztatlan iskola előnyeként említik azt, hogy több osztály van együtt és így nagyobb lehetőség adódik az anyag ismétlésére, a figyeltetésre, a nagyobbak bevonására az oktatásba, a csendes foglalkozások felhasználására valamint azt, hogy a gyerekek egy tanító vezetése alatt tanulnak és így nagyobb lehetőség van a nevelés egységének megvalósítására. Kétségtelen azonban az, hogy az egységes tanterv hívei képviselik a haladást, hiszen ők azok, akik nagy többségükben az osztatlan iskoláknak osztottakká való átalakítását, valamint az iskolák államosítását követelik.

A vita folyamán többen vetik fel azt, hogy a tantervben jelöljék meg a tanítandó anyag minimumát és maximumát. A maximumot az osztott, a minimumot az osztatlan iskolák tanítsák, illetve a tantervi anyag jelölje meg a minimumot, amelyet az osztatlan iskolák tanítsanak és az osztott iskolák ezt a minimumot kötelesek adottságuknak megfelelően kibővíteni.

A vitában a tanterv anyagának több részletkérdése is felmerül. A hozzászólók többsége az általános kérdésen túlmenően javaslatot tesz az

egyes tantárgyak anyagának kiszemelésére vonatkozóan is. Általánosnak mondható az a nézet, hogy a beszédértelmygyakorlatokat, mint külön tárgyat hagyják el, rámutatnak a nyelvtan tanulásának elvontságára is és harcolnak a felesleges nyelvtani szabályok megtanítása ellen. Sokan rámutatnak a tanterv és az olvasó- illetve kézikönyvek kapcsolatára is. Sokan a túlterhelés megszüntetésének érdekében azt javasolják, hogy a reáliákat olvasókönyvekben közölt olvasmányok formájában tanítsák. Többen rámutatnak arra is, hogy a népiskola problémájának egyik megoldási módja a tanítóképzés megreformálása. Ha jó tanítókat képzünk, akik a népiskolai anyagot jól tudják tanítani, akkor megoldódott a túlterhelés kérdése és az egységes népiskola kérdése is.

A népiskolai tanterv fejlődésében új szakasz kezdődik, amikor 1899-ben a közoktatási tanács elkészíti az osztott iskolák tantervét. A minisztérium az új tantervet már 1900-ban életbe akarja léptetni. Szükségesnek látják azonban annak a kérdésnek megvitatását, hogy az osztatlan, egy tanítós népiskolák számára külön tanterv készítése lenne-e szükséges? Ezért a miniszter a tanfelügyelőkön keresztül felszólítja a tanítóegyesületeket, hogy két kérdésben fejtsek ki nézetüket. A felvetett kérdések a következők voltak: »a) Szükséges-e az egytanítós, osztatlan népiskolák részére külön tantervet készíteni? b) Ha pedig nem szükséges, vagyis ha az egy- és több-tanítós összes elemi népiskola részére ugyanegy tanterv szolgálna zsinórmértékül, ez esetben az osztatlan elemi népiskolákban minő tantárgy és osztálycsoportosításokkal és minő szerkezetű olvasókönyvekkel, szóval minő módon lehetne az általános tantervben kitűzött célt biztosítani?« A felvetett kérdésekre azok széleskörű megvitatása következett. A Magyar Pedagógiai Társaság ülésén a felszólalók csaknem egyhangúlag az egységes tanterv mellett foglaltak állást. A tanítóegyesületek közül 28 az egységes, 23 a külön tanterv mellett döntött. A Közoktatási Tanács a véleményeket hat tagú szakbizottságnak adta ki. Itt a vélemények megfeleződtek. A kérdés így került a Közoktatási Tanács állandó bizottsága elé, amely a szakbizottság előadójának kivételével egyhangúlag az egységes tanterv mellett foglalt állást. A végleges döntés után a Közoktatási Bizottság hozzákezd a tantervhez készülő utasítások elkészítéséhez. Az utasítások feladatául azt jelölték meg, hogy ez foglalja magában a különböző viszonyok között dolgozó iskolák számára az anyag feldolgozásához szükséges útmutatásokat. Az állandó bizottság munkáját az 1904. évben fejezi be és ilyen előmunkálatok után jelenik meg 1905-ben az új népiskolai tanterv.

РАЗВИТИЕ УЧЕБНОГО ПЛАНА НАРОДНЫХ ШКОЛ 1868—1905

III. Березки

Очерк разбирает период с 1868 до 1905 развития учебного плана начальных школ. Его исходным пунктом является статья закона XXXVIII. 1868-го года, определяющая изучаемые в народной школе предметы, В ее духе были изготовлены учебные планы народных школ, при осуществлении которых возникли практические и теоретические вопросы. Так например вопрос перегруженности, группировки предметов. Впоследствии перегрузка поднимает вопрос, что многокомплектные и некомплектные школы требуют ли отдельного или общего плана обучения? После его глубокого обсуждения было изготовлено в 1905 г. общий учебный план народных школ.

DIE ENTWICKLUNG DES UNTERRICHTSPLANS FÜR VOLKSSCHULEN VON 1868 BIS 1905

Von *S. Bereczky*

Die Studie analysiert die Entwicklungsperiode des Unterrichtsplans für Volksschulen 1868—1905. Ausgangspunkt ist der Gesetzartikel 1868/XXXVIII, welcher die in der Elementarschule zu unterrichtenden Gegenstände bestimmt. Danach werden die Unterrichtspläne der Elementarschulen angefertigt. Bei deren Verwirklichung in der Praxis tuchen verschiedene praktische und theoretische Fragen auf, wie zum Beispiel die Überbürdung der Schüler, die entsprechende Gruppierung der Gegenstände. Die Frage der Überbürdung wirft später das Problem auf, ob es notwendig sei, für vollständig gegliederte und für wenig gegliederte Schulen separate Lehrpläne auszuarbeiten, oder ob ein einheitlicher Lehrplan genügend sei. Nach vielen diesbezüglichen Debatten und gründlicher Überlegung wird in 1905 der einheitliche Lehrplan für Elementarschulen ausgearbeitet.